

СПЕЦІАЛЬНІ ТА ГАЛУЗЕВІ СОЦІОЛОГІЇ

УДК 316.74:2-78(477)

© Віталій Докаш
(Чернівці)

РЕЛІГІЙНА МЕРЕЖА УКРАЇНИ В КОНТЕКСТІ СОЦІОЛОГІЧНИХ КРИТЕРІЇВ ВИМІРУ

У статті проаналізована релігійна мережа України та можливості матеріальної бази конфесій забезпечити духовні потреби віруючих і відвідуючих храми громадян. Компаративний аналіз матеріальної бази релігійної мережі та окремих конфесій проведено у розрізі 2012 та 2016 рр.

Аналіз релігійної мережі, її основних складових, рівня забезпечення культовими спорудами та кадрами служителів робиться на підставі тієї класифікації, яку подає Департамент у справах релігій та національностей Міністерства культури України. Логіка дослідження побудована таким чином, щоб дати деталізований аналіз як окремих найбільш чисельних та розповсюджених в Україні релігійних об'єднань, так і окремих напрямів, що в них входять.

Автор пропонує свої міркування щодо критеріїв класифікації релігійних напрямків, наданих Департаментом.

Ключові слова: релігійна мережа, релігійні організації, громади, місії, братства, культові споруди, священнослужителі, недільні школи, духовні заклади.

Постановка проблеми. Майже третину століття Україна, як держава, будує свою незалежність, покидаючи довголітню «союзницьку» залежність та долаючи пострадянський синдром. Разом з країною всі ці проблемні роки важко переживала і Церква, залишаючись інтегратором та стабілізатором суспільства, надаючи йому духовний ґрунт – історично сформовані цінності та стандарти поведінки. Те, що сьогодні релігійність українського суспільства залишається достатньо високою – 70% [6, с. 22], а за показником довіри Церква продовжує утримувати першу позицію серед суспільних і політичних інститутів – 57% [6, с. 24] є свідченням того, що Церква, як соціальний інститут, працює в соціумі та живе його життям.

Такий високий відсоток довіри громадянське суспільство надає їй ще й тому, що вона підтримала Майдан, і всі без винятку конфесії як на початку гібридної війни, так і сьогодні надають допомогу Збройним Силам України.

Однак, щоб зберегти ці високі показники Церква повинна мати відповідну матеріальну базу, тому аналіз релігійної мережі на сьогодні є достатньо **актуальним**, до того ж слід мати на увазі, що анексія Криму та окупація окремих територій Луганської і Донецької областей її дещо змінили. Наприклад, якщо за статистикою, яку оприлюднило Міністерство культури України, релігійна мережа України на січень 2012 р. була представлена 36300 релігійними організаціями (35113 громадами) [1, с. 31], то в 2016 р. статистика подавала лише 33709 релігійних організацій (34184 релігійні громади) [2, с. 134].

Рівень дослідження проблеми. Дослідженням релігійності українського суспільства, мережі українських релігійних організацій займався Центр Разумкова [4, 6, 7], Департамент у справах релігій та національностей Мінкультури [3], Відділення релігієзнавства Інституту філософії ім. Г.С.Сковороди НАН України [5] та такі вітчизняні релігієзнавці, як В.Д. Бондаренко, В.І. Лубський, А.М. Колодний, П.Л. Яроцький.

На підставі статистики, поданої Департаментом у справах релігій та національностей Мінкультури аналізуються як класи окремих груп релігій. Такі найбільш чисельні релігійні організації та культу. Проводиться порівняльний аналіз релігійної мережі за 2012-2017 рр. визначаються причини зменшення кількості релігійних громад за останні роки та основні тенденції розвитку конфесійних структур.

Метою дослідження є аналіз релігійної мережі з визначенням основних тенденцій змін та майбутнього їх розвитку.

Основними завданнями дослідження є:

1. Аналіз релігійної мережі після анексії Криму та окупації РФ ряду територій Донбасу.
2. Компаративний аналіз мережі після тимчасового відходу від України ряду конфесій в ході гібридної війни.
3. Визначення основних тенденцій розвитку та змін в мережі релігійних організацій України.

Виклад основного матеріалу. Протягом останніх 10-15 років аналіз релігійної мережі проводився як багатьма інституціями, так і рядом видань. Ми можемо згадати публікації часописів «Людини і світ», «Релігійної панорами»; свою аналітику пропонували як Держкомрелігій, так і Відділення релігієзнавства Інституту філософії ім. Г.С.Сковороди НАН України.

Сьогодні у вільному доступі така інформація відсутня. Департамент у справах релігій і національностей Міністерства культури подає тільки статистичні дані без аналізу тенденцій розвитку та інколи це робить Відділення релігієзнавства Інституту філософії ім. Г. С.Сковороди НАН України. Науковцям, які займаються цими проблемами приходиться додумуватись до деяких речей самостійно, що й зробимо ми, не претендуючи на повну об'єктивність, оскільки типологія релігійних напрямків постійно змінюється.

Як свідчить статистика на 1 січня 2017 р., релігійна мережа нараховувала **35919** релігійних організацій (2012 р. – 36500; 2016 р. – 35700), з них **34385** громад (2012 р. – 35113; 2016 р. – 34183); 90 центрів (2012 р. – 85; 2016 р. – 86) та 290 управлінь (2012 р. – 290; 2016 р. – 292); 515 монастирів (2012 р. – 474; 2016 р. – 516); 72 братства (2012 р. – 80; 2016 р. – 75); 365 місій (2012 р. – 340; 2016 р. – 359); 202 духовних навчальних заклади (2012 р. – 241; 2016 р. – 198) та 12931 недільну, п'ятничну та суботню школи (2012 р. – 12899; 2016 р. – 12179); 29208 культових споруд (2012 р. – 24395; 2016 р. – 24841); 509 періодичних видань (2012 р. – 390; 2016 р. – 484).

Роботу громад обслуговують 31451 священнослужителів (91,4% забезпеченості) (2012 р. – 30880; 2016 р. – 31851) [1, с. 51-52; 2, с. 194; 3].

Як бачимо, порівняно з 2012 р. на 581 одиницю зменшилась кількість релігійних організацій та на 728 одиниць релігійних громад. Щоправда, порівняно з 2016 р. кількість релігійних організацій збільшилась на 219 одиниць та на 202 одиниці релігійних громад.

Турбує те, що 1963 релігійні громади знаходяться поза реєстрацією, хоча 69% опитаних Центром Разумкова засвідчили, що в Україні існує повна свобода совісті [3; 6, с. 25].

Аналіз останніх років свідчить про збереження тенденцій домінування в Україні православних структур, а більшість релігійних організацій православного толку – 19136 (53,3% від загальної кількості або 98,7% від православної мережі) складають 3 потужних Церкви – УПЦ, УПЦКП та УАПЦ [2, с. 134; 3].

Сьогодні Департамент у справах релігій та національностей Міністерства культури України (далі: Департамент) поділяє **православ'я** на 10 напрямків за конфесійною ознакою, до складу яких входять 19410 релігійних організацій або 54% загальноукраїнської мережі (проти 18279 парафій або 52,2% від загальної кількості у 2012 р.) та 18879 громад. Мережа православ'я також включає 5 центрів та 104 управління; 42 братства і 50 місій; 46 духовних навчальних закладів (6217 слухачів денної та заочної форми навчання) та 5685 недільних шкіл; 199 періодичних видань; 16224 культових споруд (86% забезпеченості). Роботу громад забезпечує 14660 священників (77,7 % забезпеченості).

Нагадаємо, що в 2016 р. воно нараховувало 19134 релігійні організації, тобто (без старообрядців) збільшення склало 206 одиниць (10, 6 %) без 70 релігійних організацій старообрядців.

В православному середовищі за кількісними показниками домінуюче положення займає **Українська Православна Церква** Московської юрисдикції (УПЦ). Її мережа включає 12653 релігійної організації, що складає 35,2% від загальноукраїнської або 65,2% православної мережі. Порівняно з 2012 р. кількість релігійних організацій збільшилась на

313 одиниць (2,3%). Сюди також входять Центр та 52 управління; 28 братств і 17 місій ; 19 навчальних закладів з 788 слухачами та 3986 недільними школами; 135 періодичних видань; 11392 культових споруд (90% забезпеченості); громади обслуговують 10289 священників (83,5% забезпеченості) [1, с. 52; 2, с. 134;3].

Менш потужною у кількісному виразі є мережа **Української Православної Церкви Київського Патріарху** (УПЦ КП), яка займає 2-ге місце у православному середовищі. Мережа конфесії включає 1 Центр і 34 управління, 5264 релігійні організації (14,7% від загальної кількості та 27,1% від православної мережі); у 2016 р. вона мала 5074 релігійні організації, зростання склало 190 одиниць або 3,64%. В структуру конфесії також входять 5114 громад (в 2012 р. було 4482, в 2016 р. – 4775), збільшення склало порівняно з 2012 р. 632 громади (12,4%), що перевищує динаміку зростання в УПЦ у 2 рази. Церква володіє 60 монастирями з 219 насельниками; 12 братствами та 25 місіями; 18 духовними навчальними закладами із 259 слухачами та 1349 недільними школами; 48 релігійними виданнями; 5784 культовими спорудами (71,9% забезпеченості). Репродукцією релігійності займається 3479 служителів (68% забезпеченості; в 2012 р. вона складала 68,9%; в 2016 р. – 68,3%). Як бачимо, збільшення кількості громад не корелює з кількістю духовників [1, с. 52-53; 2, с. 134-135; 3; 5, с. 194].

Третьою за масштабом в православному середовищі є **Українська Автокефальна Православна Церква** (УАПЦ), яка нараховує 1239 релігійних організацій (в 2016 р. було 1888, падіння склало 649 одиниць або 34,4%); що складає 3,4% від загальноукраїнської мережі та 6,4% – від православної; 1195 релігійних громад (в 2012 р. – 1208; в 2016 р. – 1183, зростання кількості громад на відміну від релігійних організацій за рік склало лише 12 одиниць або 1%). В структуру мережі Церкви також входять 13 монастирів (21 насельник); 2 братства та 7 місій; 4 навчальні заклади зі 140 слухачами і 305 недільними школами; 12 друкованими виданнями; 868 культовими спорудами (70,1% забезпеченості); службу ведуть 709 священників (57,2% забезпеченості). Як свідчить аналіз, в кількісному виразі Церква є нестабільною, у неї відсутні в достатній кількості як культові споруди, так і кадрове забезпечення.

В Україні функціонують також різні **малочисельні об'єднання православного коріння**. Це – Українська Автокефальна Православна Церква (основна) – 32 релігійні організації (31 громада), яку обслуговує 19 священників; Руська Православна Церква (закордонна) з 36 організаціями та 30 громадами і 35 служителями; Руська Православна Старообрядницька Церква (Білокриницька згода), яка має 57 організацій (54 громади) і 33 духовники та Руська Старообрядницька Церква (Безпопівська згода) – 13 релігійних організацій (13 громад) та 6 служителів.

Малочисельними є і Руська Древлеправославна Церква (Новозибківська згода) з 6-ти організаціями та 6-ти громадами, які обслуговує 4 священнослужителі; Релігійні організації Істинно-православної Церкви – 40 організацій, 38 громад, 35 служителів; Незалежні православні громади – 70 організацій, 70 громад, які обслуговує 51 служитель. Ці малочисельні об'єднання знаходяться в латентній формі розвитку і суттєво не впливають на православний простір [2, с. 135;3].

Католицизм представлений в Україні 4-ма напрямками з 2 –ма центрами та 42 управліннями, які включають 5143 релігійні організації (14,3% загальної мережі) та 4768 громад; 229 монастирів із 1809 насельниками; 68 місій та братств; 27 навчальних закладів (248 слухачів) та 2513 недільних шкіл; 80 органів ЗМІ; 4541 культовою спорудою (95,2% забезпеченості) та 3706 служителів церкви (77,7% забезпеченості).

Найпотужнішими конфесіями Усатолицького обряду є: **Західна-Римо-Католицька (РКЦ)** та **Східна-Українська Греко-Католицька Церква (УГКЦ)**.

Більш розвинутою є мережа **УГКЦ**, яка включає центр та 22 управління; 3562 організації (99% загальноукраїнського показника) та 3394 громади (2012 р. було 3700, в 2016 р. 3366 громад); 102 монастирі, як і в минулому році, з 1051 насельником, 16 навчальних закладів (2047 слухачів) та 2002 недільні школи; 58 періодичних видань; 3297 культових споруд (92,6% забезпеченості) з вірними працює 2799 священників (82,2% забезпеченості), з яких 21

іноземець. Падіння порівняно з 2012 р. складає 306 громад (8,2%), порівняно ж з 2016 р. – 28 громад, тобто в останні роки мережа Церкви стабілізується.

Окремо функціонує Мукачевська єпархія Греко-Католицької Церкви, яка підпорядкована Ватикану і нараховує 462 організації та 2 управління (в 2016 р. було 457 організацій, тобто зростання за рік склало 5 організацій); 438 громад; 20 монастирів (114 ченці); 1 духовний заклад (73 слухачі) та 138 недільних шкіл; 3 періодичних видання; 353 культових споруди (76,4% забезпеченості). Громадами опікується 328 душпастирів (74,9% забезпеченості).

Сталого розвитку досягла **РКЦ**, яка має 1 центр та 18 управлінь; 1117 релігійних організацій або 3,84% загальної мережі (в 2016 р. було 1114) та 934 громади (в 2012 р. було 918, що на 16 громад (2% менше)); в 2016 р. було 915 громад і зростання склало 19 громад (2%). РКЦ має 107 монастирів (644 ченці); 5 братств та 42 місії; 10 духовних навчальних закладів (1361 слухач) та 373 недільні школи; 10 періодичних видань; 890 культових споруд (79,7% забезпеченості); 622 ксьондзи, з яких 308 іноземців (66,6% забезпеченості). Аналіз свідчить, що РКЦ знаходиться в латентній формі функціонування і має проблеми із забезпеченням кадрами, до того ж майже половина є іноземцями.

Малочисельною в цьому сегменті є Вірменська католицька Церква в Україні: 2 організації та громади; які обслуговує 1 служитель [1, с. 53; 2, с. 135;3].

Друге місце по насиченості після УПЦ займають **протестантські деномінації** з 71 центром та 269 управліннями; 10298 релігійними організаціями (28,7% загальноукраїнської мережі) та 9742 громадами (28,3% від загальноукраїнського показника); 20 братствами та 236 місіями; 112 навчальними закладами (10112 слухачів) та 4542 конфесійними школами; 66 ЗМІ; 77761 молитовними будинками (79,7% забезпеченості); 12367 пасторів (127% забезпечення) [3].

Департамент структурно поділяє протестантські деномінації на 8 напрямків і 43 течії: релігійні організації баптистів, євангельських християн, християн віри євангельської, адвентистів, лютеран, реформатів, організації харизматичного типу та організації протестантського походження. Ми будемо аналізувати найбільш чисельні.

Релігійні організації баптистів (4 течії) мають 4 центри та 26 управлінь, 2987 релігійних організацій (2803 громади); 3 братства та 102 місії; 49 навчальних заклади (627 слухачів) та 1442 недільних школи; 25 періодичних видань; 3169 пасторів (113% забезпеченості).

Першим в цьому ряду є **«Всеукраїнський Союз Церков Євангельських християн баптистів»** (ВСЦ ЄХБ), в структуру якого входять 1 центр та 24 управління; 2639 організацій (7,4% від загальної кількості) та 2479 громад (в 2012 р. було 2574; в 2016 р. – 2504 громади); 3 братства та 92 місії; 40 навчальних заклади та 1320 недільних шкіл; 24 періодичних видання; 2109 молитовних будинки (79,9% забезпеченості). Громади обслуговують 2858 пасторів (115,2% забезпеченості). Як бачимо, порівняно з 2012 р. кількість громад зменшилась на 95 одиниць (3,6%) у в останні роки дещо вирівнюється. Падіння, на нашу думку, можна пояснити сепаратистськими настроями (створення нових течій) та відходом ряду територій від України з початком військових дій з боку РФ. Щоправда, Церква добре забезпечена кадрами.

Для позначення малочисельних організацій в одну групу Департамент вводить позицію «Інші». «Інші баптистські релігійні організації» в баптизмі подаються 3-ма центрами та 1 управлінням; 282 релігійними організаціями; 262 громадами; 8 місіями, 8 духовними закладами (1132 слухачі) та 107 недільними школами; громадами опікуються 263 пастора.

Порівняно невеликою є група із 4-ох напрямків під назвою «Релігійні організації євангельських християн», в структуру яких входить 6 центрів та 8 управлінь, 388 організацій (350 громад); 1-е братство та 14 місій; 8 духовних закладів зі 665 слухачами і 88 недільними школами; 3 періодичними виданнями та 337 пасторами.

Третю групу серед протестантських деномінацій із 6-ти напрямків представляють релігійні організації «Християн віри євангельської», які мають 17 центрів та 56 управлінь з 2798 організаціями (2599 громад), 5 братств і 92 місії; 28 навчальних закладів (432 слухачі) та 199 недільних шкіл: 64 періодичних видання; громаду обслуговує 3303 пастори (127% забезпеченості).

Найбільш чисельною групою у цьому відгалуженні є «Інші релігійні організації євангельських християн» – 4-и центри, 7 управлінь зі 357 організаціями (328 громад); 1 братством та 10 місіями; 7 духовними закладами (645 слухачів) і 76 недільними школами; 2-ма періодичними виданнями та 306 пасторами [3].

В цю групу також входять «Асоціація місіонерських церков євангельських християн України» із 7 організаціями та 4 громадами і 9-и служителями; Об'єднання біблійних місіонерських церков України з 1 організацією, 1 громадою і 1 священиком [3].

Найбільш чисельним в цій групі є **Всеукраїнський Союз Церков Християн віри євангельської п'ятидесятників** (ВСЦ ХВС), мережа якого включає 1 центр та 25 управлінь з 1702 релігійними організаціями та 1601 громадою (4,7% від загальнодержавної мережі); 16 духовними закладами (1456 слухачів) та 1062 недільними школами; 1326 молитовними будинками (77,9% забезпеченості); 35 періодичними виданнями. Духовні запити адептів задовольняють 217 пасторів (135,6% забезпеченості). В Союзі спостерігаються ті ж тенденції, що і в баптистів – зменшення кількості громад порівняно з 2012 р. на 1170 одиниць (42,2%), а в порівнянні з 2016 р. збільшення уже склало на 66 громад (4,3%). Союз в повній мірі не забезпечений культовими спорудами, але забезпечений кадрами [1, с. 54; 2, с. 135; 3].

Багаточисельними в цій групі є «Релігійні організації центру божої церкви християн віри євангельської в Україні», в складі яких є 1 центр та 11 управлінь; 140 релігійних організацій (121 громада); 6 місій, 1 духовний заклад (25 слухачів) та 52 недільні школи; 2 періодичних видання, 120 культових споруд (99,2% забезпеченості) та 197 служителів (163% забезпеченості).

Достатньо чисельними в цій групі є Союз вільних церков християн євангельської віри в Україні з 1 центром та 7 управліннями; 130 організаціями та 107 громадами. Союз має 1-е братство та 10 місій; 4 духовних закладів з 215 слухачами та 53 недільними школами; 7-ма періодичними виданнями; 102 молитовними будинками (78,5% забезпеченості) та 126 служителями культу (96,2% забезпеченості) [3].

Четвертим по чисельності в цій групі є «Релігійні організації Союзу церков божої України», мережа яких включає 1 центр та 2 управління; 86 організацій та 82 громади; 1 місію, 45 недільних шкіл; 45 періодичних видань; 45 служителів (52,3% забезпеченості), які працюють в 61 молитовному будинку (74,4% забезпеченості).

Один центр, 11 організацій та 9 громад має Собор Церков Християн віри євангельської «Відкрита Біблія». Собор має 5 культових споруд та 10 служителів.

В цій же групі об'єднується багато напрямків під назвою «Інші». Вони мають 12 центрів та 11 управлінь; 729 організацій та 679 громад; 1 братство та 19 місій; 7 духовних закладів зі 345 слухачами та 199 недільними школами; 473 молитовних будинки (64,9% забезпеченості), які обслуговують 723 пастора (106% забезпеченості) [3].

П'ятою групою із 3-ох напрямків протестантизму є **«Релігійні організації адвентистів»**, які мають 3-и центри та 8 управлінь з 1081 релігійною організацією (3% від загальної мережі) та 1062 громадами; 1 братством та 3 місіями; 4-ма духовними закладами (248 слухачів) та 726 суботніми школами; 32 періодичних видань, 904 молитовні будинки (середня забезпеченість 92%); громади обслуговує 983 пастори (91% забезпеченості).

Найбільшою по чисельності серед адвентистів є **«Українська уніона конференція церкви адвентистів Сьомого дня»** з 2-ма центрами та 8-и управліннями, 1034 релігійними організаціями (2,9% загальної мережі) та 1016 громадами (в 2012 р. було 1062 громад; в 2016 р. – 999 громади); 1 братством 3 місіями; 4-ма духовними закладами (248 слухачів) та 709 суботніми школами; 866 молитовними будинками (88,3% забезпеченості); 19 періодичними виданнями; громади обслуговує 934 пастори (92% забезпеченості) [1, с. 54; 2, с. 135; 3].

Для цього деномінаційного напрямку характерними є тенденції зменшення кількості громад порівняно з 2012 р. на 4 одиниці та збільшення на 17 одиниць порівняно з 2016 р.; не повна забезпеченість молитовними будинками та кадрами служителів.

Порівняно малочисельною в цій групі є Церква адвентистів Сьомого дня реформаційного руху в Україні з 1-м центром, 41 організацією та 40 громадами (в 2016 р. було 25); 1 місією та 3 братствами; 31 молитовним будинком (73,6% забезпеченості) та 45 служителями (119%

забезпеченості). В цьому напрямку адвентизму спостерігається латентна форма функціонування мережі, хоча в порівнянні з 2016 р. мережа зросла на 15 громад [1, с. 135; 3].

Так звані «Інші» в адвентизмі складають 3-и релігійні організації з 7 молитовними будинками та 4-ма пасторами [3].

Релігійні організації **лютеран** представлені в Україні 3-ма напрямками з 2 центрами та 1 управлінням, 84 організаціями та 79 громадами; 2 духовними закладами та 32 недільними школами; 66 культовими спорудами (84% забезпеченості) та 64 служителями культу (81% забезпеченості). Окремими напрямками лютеран є Німецька євангелічно лютеранська церква в Україні з 31 організацією, 30 громадами та 28 служителями; Українська лютеранська церква з 33 організаціями, 31 громадою та 25 служителями; «Інші лютеранські релігійні організації» – 20 організацій, 18 громад, 11 служителів [3]. Ці напрямки в останні роки не мали особливих змін в релігійній мережі.

Шоста група – «**Релігійні організації реформатів**» має мережу із 3-ох напрямків: Закарпатська реформатська Церква, Українська євангелічно-реформатська церква та т. зв. «Інші». Їхня загальна мережа включає 1 центр, 3 управління, 132 організації та 128 громад; 120 недільних шкіл і 1 періодичне видання; 119 культових споруд (93% забезпеченості) та 88 служителів культу (69% забезпеченості).

Найбільш чисельною в цій групі є «**Закарпатська реформатська церква**» з 1 центром, 3-ма управліннями, 118 організаціями (0,4% загальної мережі) та 114 громадами (як і в минулому році); 113 недільних шкіл, 1 періодичне видання, 109 культових споруд (92,4% забезпеченості). Обслуговує громади 78 служителів (68,4% забезпеченості). Малочисельною в цій групі є «Українська євангелічно-реформатська церква» – 4 організації і 4 громади з 2-ма служителями.

Так звані «Інші» об'єднані в 10 організацій та 10 громад з 8 культовими спорудами та 8 священиками. Як свідчить статистика, реформатські церкви в останні роки майже не розвивається, вони не забезпечені в повному обсязі ні приміщеннями для виконання обрядів, ні кадрами. До того ж вони не мають ні одного духовного закладу для підготовки кадрів [2, с. 136; 3].

Достатньо різноманітною – 6 напрямків і порівняно багаточисельною є мережа **харизматичних Церков**, куди входять: 12 центрів та 7 управлінь з 1441 релігійною організацією (4% загальної мережі); в 2012 р. було 1377 та 1367 громадами, 8 братствами та 14 місіями. Церкви мають 14 закладів зі 724 слухачами, 431 недільну школу, 57 періодичних видань; 1016 культових споруд (74,5% забезпеченості). Виконання культу в мережі забезпечують 1315 служителів (96,4% забезпеченості).

Найчисельнішою харизматичною Церквою є «Об'єднання незалежних харизматичних християнських церков України» (Повного Євангелія) з 1 центром та 3 управліннями, 326 організаціями та 317 громадами. Об'єднання має 1 братство та 2 місії, 2 духовних навчальних заклади, 9 періодичних видань. У власності Об'єднання 229 культових споруд (70,2% забезпеченості); громади обслуговує 308 служителів (97% забезпеченості).

Другою по чисельності організацій є Українська Християнська євангельська церква з 1 центром та 8 управліннями, 169 організаціями і 152 громадами. В мережу входять 4 місії, 4 навчальних заклади (77 слухачів), 34 недільні школи; 152 культові споруди (100% забезпеченості). Громади обслуговують 111 служителів (73% забезпеченості).

Малочисельними в даній групі є «Духовний центр «Нове покоління»» християнських Церков України – 60 організацій, 57 громад, 55 культових споруд, 60 служителів; «Релігійні організації церкви живого Бога» – 54 організації і 53 громади, 44 культових споруд, 48 служителів; «Духовний центр «Відродження»» зі 31 організацією та 24 громадами, 28 культовими спорудами та 30 служителями.

Велика кількість малих харизматичних течій об'єднані під назвою «Інші» та мають 12 центрів та 7 управлінь, 801 організацію і 764 громади; 3 братства та 7 місій; 8 навчальних закладів (647 слухачів) і 262 недільні школи, 498 культових споруд (65,2% забезпеченості). Духовні потреби adeptів задовольняє 758 пасторів (99,2% забезпеченості).

Як свідчать дослідження, попри великі сподівання харизмати не піднялись чисельно, як і неорелігії, а знаходяться в стадії латентного існування [3].

Найбільшою по кількості напрямків – 13, є група течій під назвою «**Інші релігійні організації протестантів**» (протестантського походження). Така типологія, як її подає Департамент викликає деякий сумнів, оскільки важко визначити, за яким критерієм робиться ця класифікація: Новопостольська церква в Україні, Релігійні організації церкви Христа, Церква Ісуса Христа святих останніх днів (мормони) – їх завжди відносили до нехристиянських течій; Релігійні організації «Армії Спасіння в Україні» – до новітніх релігій; Релігійні організації Свідків Єгови, завжди включають в групу поряд з баптистами, п'ятидесятниками та адвентистами. Такої класифікації притримували такі українські фахівці, як: А.Колодний, Л.Филипович, В.Лубський та А.Черній [див.:5, с. 204-213].

Незрозумілою є і назва класу «Інші». Можливо, Департамент володіє якимись своїми критеріями, який не знають вітчизняні науковці. Однак, не будемо тут розумувати, а проведемо все таки відповідний аналіз.

Ці «Інші релігійні організації протестантів» в такій класифікації сьогодні мають 12 центрів (майже по одному в кожному напрямку – Авт.) та 2 управління з 1387 організаціями (39% від загальної мережі) і 1354 громадами; 2-а братства і 11 місій; 6 духовних заклади (166 слухачів) та 288 недільних шкіл; 6 періодичних видань, 980 культових споруд (72,4% забезпеченості), 3108 служителів культу (229,5% забезпеченості кадрями).

Найчисельнішою в цій групі є «**Релігійна організація Свідків Єгови**» з 1 центром та 920 організаціями (2,6% загальноукраїнської мережі) та 919 громадами (з яких 552 зареєстрованих та 366 незареєстрованих) (в 2012 р. було 1096; в 2016 р. статистика подавала 589 зареєстрованих та 933 незареєстрованих громад). В церкві відсутні навчальні заклади, але є 166 недільних шкіл, 682 культових споруд (74,1% забезпеченості). Громади обслуговує 2312 служителів (251,5% забезпеченості). Як бачимо, в мережі Церкви постійно відбуваються перманентні зміни щодо кількості громад. Церква важко адаптується до соціуму, живе в основному замкнутим життям, не дуже охоче подає свої організації на реєстрацію [1, с. 54; 2, с. 135; 3].

Порівняно чисельними в цій групі є «Релігійні організації церкви Христа» (2 центри, 124 релігійні організації та 16 громад, 3 навчальних заклади, 15 недільних шкіл, 109 культових споруд (93,7% забезпеченості), 5 періодичних видань та 88 служителів культу (75,7% забезпеченості)).

Третіми в чисельному виразі є «Релігійні організації пресвітеріан» – 3 центри і 1 управління; 70 організацій та 64 громади; 2 духовних заклади (93 слухачі) та 21 недільна школа. Пресвітеріани мають 37 культових споруд (52,9% забезпеченості) та 78 пасторів (121,8% забезпеченості).

Порівняно чисельною є мережа Новопостольської Церкви: 1 центр, 56 організацій і 55 громад; 38 культових споруд (67,9% забезпеченості), 69 служителів (125,5% забезпеченості).

Малочисельними є мормони (44 організації і громади, 35 храмів (79,5% забезпеченості) і 401 служитель (911,4% забезпеченості)); 26 організацій та 25 громад з 17 культовими спорудами має мережа назарян; 11 організацій і 10 громад нараховують організації «Армії Спасіння»; 8 організацій та 6 громад мають «Релігійні організації суботнього дня»; 4 організації і 4 громади мають молокани та по 2 одиниці – англікани. У 108 організаціях та 95 громадах з 1 братством та 8 місіями, 34 культовими спорудами (31,3% забезпеченості) і 108 служителями функціонують «Окремі протестантські релігійні громади».

Ця строката група важко піддається аналізу, оскільки поєднання зроблено не за типологічними критеріями. Однак, можна сказати одне – течії не забезпечені в повній мірі культовими спорудами, зате забезпечені кадрами служителів за рахунок мережі різного типу навчальних закладів [3].

Значну частину релігійної мережі України представляють **етноконфесійні утворення**, до яких ми відносимо іслам та юдаїзм.

Мусульманську спільноту із 8-ми напрямків в Україні презентує 4 центри та 2 управління; 252 організації (0,7% загальної мережі) з 242 громадами (в 2012 р. було 1207, зменшення складає 965 одиниць або 80%).

Зауважимо, що переважна більшість громад в 2012 р. – 1151 (98,4%) діяла у Південно-Східному регіону, зокрема в АР Крим – 998 (82,7%). У 2016 р. статистика подавала лише 159 громад. Зменшення кількості громад, таким чином, пов'язано з анексією Криму та окупацією окремих територій Донбасу.

Мусульманське співтовариство сьогодні має 4 навчальних заклади з 396 слухачами (у 2012 р. було 8), 76 п'ятничних шкіл, 9 періодичних видань, 155 культових споруд (64,7% забезпеченості) та 185 служителів культу (76,4% забезпеченості). Зауважимо, що в 2012 р. громади забезпечувало 944 служителя.

Найчисельнішими в мережі є Духовне управління мусульман України з 1 центром, 114 організаціями та 112 громадами (в 2016 р. було 118); 1 духовним закладом (74 слухачі) та 40 п'ятничними школами; 4 періодичними виданнями; 57 мечетями (50% забезпеченості) і 7 служителями (68,8% забезпеченості).

Другими в кількісному виразі є «Незалежні громади мусульман» – 1 управління з 77 організаціями та 76 громадами, яке має 14 п'ятничних шкіл, 3 періодичних видання, 50 культових споруд (64,9% забезпеченості) та 53 служителя (69,7% забезпеченості).

Малочисельним в цій групі є Духовне управління мусульман України (УММА) – 1 центр, 23 організації та 21 громада (в 2016 р. було 17), 19 храмів (92,5% забезпеченості) та 21 служитель (100% забезпеченості).

Духовний центр мусульман в Україні має 1 центр, 20 організацій і 17 громад, 20 мечетей та 24 служителя. «Шийтські релігійні громади» мають 9 організацій та 9 громад; 4 організації та 2 громади має «Духовне управління мусульман Криму» (в 2016 р. було 7); 2 організації і 2 громади та 1 мечеть відповідно – «Духовний центр мусульман Криму» та 1 центр, 3 організації і 1 громаду «Релігійне управління незалежних мусульманських організацій України «Київський Муфтіят»» [1, с. 55; 2, с. 136; 3].

Як видно із статистики, українське мусульманське середовище переживає не кращі часи, в першу чергу після анексії Криму і на покращення матеріальної бази та поновлення кадрами потрібно тривалий час.

Не чисельною є й інша етноконфесійна спільнота – «Юдаїзм», мережа якої представлена 4 центрами та 11 управліннями з 304 релігійними організаціями (0,8% загальноукраїнської мережі) (в 2016 р. була 341) і 276 громадами (в 2012 р. було 279). Спільнота має 1 братство та 5 місій, 7 духовних закладів (303 слухачі), 61 недільну школу, 28 періодичних видань, 220 синагог (79,7% забезпеченості). Громади обслуговує 185 равинів (67% забезпеченості).

Серед іудейських спільнот найчисельнішими об'єднаннями є **Об'єднання хасидів Хабад Любавич юдейських релігійних організацій України** з 1 центром, що включає 125 організацій та 108 громад; 1 братство та 2 місії; 4 навчальних заклади (298 слухачів) і 27 недільних шкіл; 114 синагог (91,2% забезпеченості) та 78 равинів (72,2% забезпеченості).

Другим по кількості структурних одиниць в цій групі є Об'єднання юдейських релігійних організацій України – 1 центр, 83 організації і 77 громад, 2 навчальних заклади (2 слухачі), 17 недільних шкіл, 47 синагог (56,6% забезпеченості), 5 друкованих видань та 54 равини (70,1% забезпеченості).

Невеликими по кількісному складу є Релігійні організації прогресивного юдаїзму з 1 центром, 42 організаціями і 40 громадами; 25 синагогами (59,5% забезпеченості) та 21 равинами (52,5% забезпеченості). Це також «Всеукраїнський конгрес іудейських релігійних організацій» з 1 центром, 6 організаціями і 4 громадами; 3 культовими спорудами та 6 равинами. «Інші юдейські релігійні організації» представлені 48 організаціями і 44 громадами; 31 синагогою та 26 равинами.

З цих досліджень видно, що «Юдаїзм» в Україні знаходиться в латентному стані розвитку, йому як і більшості недостає як культових споруд, так і кадрів служителів [1, с. 55; 2, с. 136; 3].

До інших етноконфесійних спільнот можна віднести «Релігійні організації караїмів» – 4 організації, 4 громади та 3 служителі; Українську єпархію Вірменської апостольської церкви з 1 центром, 27 організаціями і 26 громадами, 17 культовими будівлями та 20 служителями культу.

Окремо Департамент визначає 4 течії т. зв. «Інших» етноконфесійних спільнот: «Релігійні організації святої апостольської асирійської церкви Сходу» (4 організації, 4 громади); 3 організації і 3 громади «Окремих етноконфесійних релігійних організацій»; 2 організації і 2 громади «Релігійних організацій деосизму»; 1 організацію та 1 громаду «Релігійних організацій корейської християнської методистської церкви».

В Україні представлена також мережа **буддизму** із трьох напрямків, які разом нараховують 2 центри, 62 організації та 59 громад; 42 культові споруди, 42 служителя культу. Серед них: 1 центр, 18 організацій та 16 громад – «Духовне управління буддистів України»; 1 центр, 10 організацій та 9 громад «Релігійного центру Українського об'єднання буддистів школи Карма Каг'ю» нараховує мережа та 34 організації і громади т.зв. «Інших релігійних організацій буддистів» [5].

Нові релігійні організації Департамент подає 5-ма групами, в які входить 20 напрямків невеликої чисельності.

Першу групу із 2-ох напрямків представляють «Нові релігійні організації православного походження»: Православна церква Божої Матері «Державна» з 4 організаціями, 4 громадами, 4 культовими спорудами та 11 священиками. Другим напрямком є Релігійні організації церкви Преображення Божої Матері (Богородична церква) – 2 організації, 2 громади, 2 культові споруди, 1 священик.

Наступна група «Нові релігійні організації юдейського походження» також має 2 напрями: Релігійні організації месіанського походження (38 організацій, 36 громад, 24 культових споруд, 36 священиків) та Релігійні організації юдеохристиян - 10 організацій, 8 громад, 7 культових споруд, 6 служителів.

Група неорелігій вігчизняного коріння «**Нові організації язичницького спрямування**» представлена 5-ма напрямками. Найбільш чисельні серед них – «Релігійні організації Рідної Української національної віри» з 2-ма центрами, 75 організаціями та 73 громадам; 37 культовими спорудами (49,3% забезпеченості) та 53 служителями культу (72,6% забезпеченості).

Малочисельними в цій групі є «Духовний центр родового вогнища Рідної православної віри»: 2 центри, 24 організації і 21 громада, 15 культових споруд та 15 служителів. «Релігійний центр об'єднання релігійних громад рідновірів України» має 1 центр, 8 організацій та 6 громад, 3 культових споруди та 6 священиків. «Релігійні організації церкви українських язичників», у свою чергу, в структурі мають 1 центр, 7 громад і 6 організацій, 4 культові споруди та 6 служителів.

Ряд малочисельних організацій об'єднані під назвою «Інші релігійні організації язичників» з 1 управлінням, 37 організаціями та 32 громадами, 20 культовими спорудами і 27 служителями. Разом же неоязичники мають 6 центрів, 1 управління, 131 організацію та 138 громад, 79 культових споруд (37,3% забезпеченості) та 107 служителів (77,5% забезпеченості). Рідновірські організації за останні роки не отримали розвитку і знаходяться в латентній формі існування.

Група «**Нові релігійні організації орієнталістського походження**» структурно поділені на 5 напрямків та має 1 центр і 6 управлінь, 94 організації та 84 громади; 3 духовних заклади (145 слухачів) і 9 недільних шкіл; 4 періодичних видання, 63 культових споруди (75,7% забезпеченості) та 67 служителів (79,8% забезпеченості). Входять у цю групу «Релігійні організації товариства Свідомості Крішні» (1 центр, 6 управлінь, 53 організації та 43 громади; 34 культових споруди і 7 служителів); 17 організацій та 17 громад «Всесвітньої чистої релігії (Сахаджма йога)» з 15 храмами та 6 служителями культу; 2 організації і 2 громади Руху Махаріші (трансцендентальна медитація); 19 організацій та громад; 10 храмів та 15 служителів мають т.зв. «Інші». В цій групі довгі роки відсутні зміни, що прогноуються і на майбутнє.

Ще одну групу під назвою «**Інші нові релігійні організації**» не зрозуміло за якими критеріями складають 6 напрямків. Це 110 організацій та 107 громад, 54 храми та 52 служителя. Сюди входять 12 організацій та 11 громад з 7-ма храмами та 7 служителями релігійної організації віри Багаї; 36 організаціями і 6 громадами представлена Церква

Останнього заповіту та «Наука розуму»; 3 організації і 3 громади має Велике Біле братство (ЮСМАЛОС); 2 громади і 2 організації має Саєнтологія. Окремі нові релігійні організації включають 81 організацію та 79 громад, 51 храм та 38 служителів. Ці течії, які в різні роки в Україні не отримують розвитку як матеріальної бази, так і не зменшують свій чисельний склад та існують скоріше лиш як невеликі групи, а не організації, що відображає демократичне обличчя українського соціуму.

Висновки. Аналіз стану релігійної мережі та основних тенденцій її диверсифікації дозволяє зробити такі висновки:

1. Релігійна мережа зменшилася порівняно з 2012 р. майже на 600 одиниць у зв'язку з анексією Криму та окупацією ряду територій Донбасу.

2. Домінуючим в релігійній мережі є православ'я, яке складає 54% всеукраїнської мережі. Перше місце за кількістю організацій займає УПЦ – 39,2% від усієї мережі або 65,2% православної мережі, друге – УПЦ КП –14,7% від загальноукраїнської мережі та 6,4% православної; тенденція домінування православ'я та збільшення його мережі в найближчі роки збережеться.

3. Друге місце по насиченості релігійної мережі в Україні займають протестантські деномінації – 28,7% загальноукраїнської мережі, які мають добре розвинуту матеріальну базу, забезпеченість кадрами служителів, але однак в останні роки дещо затормозили динаміку зростання; третє місце – УАПЦ (3,4% загальноукраїнської мережі та 6,4% – від православної).

4. Майже не отримали розвитку та знаходяться в латентному стані католицькі структури, релігії нацменшин та новітні течії, оскільки не мають в Україні відповідного підґрунтя.

5. Стабільною для усіх релігій залишається тенденція недостатньої кількості культових споруд та забезпечення кадрами служителів.

Слід зазначити, що Департамент у справах релігій та національностей останні роки займається пошуком сталої типології основних течій та напрямків релігійних організацій. З одного боку, це добре, якщо нарешті будуть знайдені стандартні, класичні критерії для проведення класифікації; з іншого – погано, оскільки буде неможливо прослідкувати динаміку змін та основні тенденції розвитку української релігійної мережі. Думається, що цей процес недовготривалий.

Література

1. Докаш В. Релігійна мережа України в її інституціональних вимірах: компаративний аналіз / В. Докаш // Релігія та Соціум. Міжнародний часопис. Чернівці: Чернівецький нац.ун-т, 2012. – № 1(7). – С.50-56.
2. Докаш В. Плюралізм, поліконфесійність та розвинута релігійна мережа – фактори попередження міжконфесійних конфліктів (за результатами соціологічних досліджень) / В. Докаш // Релігія та Соціум. Міжнародний часопис. Чернівці: Чернівецький нац.ун-т, 2016. – С. 130-138.
3. Звіт Департаменту у справах релігій та національностей Мінкультури України про мережу релігійних організацій в Україні станом на 1 січня 2017 року [Електронний ресурс]. Режим доступу: <https://risu.org.ua/ua/index/resources/statistics/ukr2017/67269/>.
4. Релігія і влада в Україні: проблеми взаємовідносин. Інформаційні матеріали до круглого столу на тему: «Державно-конфесійні відносини в Україні на 2013 рік: рух до партнерства держави та Церкви чи до кризи взаємин» 22квітня 2013 р. – Київ: Центр Разумкова, 2013. – С. 23-47.
5. Релігійна свобода: на перехресті епох, країн і культур. Науковий щорічник №19./ за заг. ред. проф. А.Колодного. – К.: УАР, 2015-2016. – 216 С.
6. Релігія, Церква, суспільство і держава: два роки після Майдану (інформаційні матеріали). – Київ: Центр Разумкова, 2016. – 44 с.
7. Україна 2014: суспільно-політичний конфлікт і Церква (інформаційні матеріали). – Київ: Центр Разумкова, 2014. – 27 с.

Literatura

1. Dokash V. Religijna merezha Ukrainy` v yiyi instytucional`ny`x vy`mirax: komparaty`vny`j analiz / V. Dokash // Religiya ta Socium. Mizhnarodny`j chasopy`s. Chernivci: Chernivecz`ky`j nac.z.un-t, 2012. – # 1(7). – S.50-56.
2. Dokash V. Plyuralizm, polikonfesijnist` ta rozvy`nuta religijna merezha – faktory` poperedzhennya mizhkonfesijny`x konfliktiv (za rezul`tatamy` sociologichny`x doslidzhen`) / V. Dokash // Religiya ta Socium. Mizhnarodny`j chasopy`s. Chernivci: Chernivecz`ky`j nac.z.un-t, 2016. – S. 130-138.

3. Zvit Departamentu u spravax religij ta nacional`nostej Minkul`tury` Ukrayiny` pro merezhu religijny`x organizacij v Ukrayini stanom na 1 sichnya 2017 roku [Elektronny`j resurs]. Rezhym dostupu: <https://risu.org.ua/ua/index/resourses/statistics/ukr2017/67269/>.
4. Religiya i vlada v Ukrayini: problemy` vzayemovidnosy`n. Informacijni materialy` do kruglogo stolu na temu: «Derzhavno-konfesijni vidnosy`ny` v Ukrayini na 2013 rik: rux do partnerstva derzhavy` ta Cerkvy` chy` do kry`zy` vzayemy`n» 22kvitnya 2013 r. – Ky`yiv: Centr Razumkova, 2013. – S. 23-47.
5. Religijna svoboda: na perexresti epox, krayin i kul`tur. Naukovy`j shhorichny`k #19./ za zag. red. prof. A.Kolodnogo. – K.: UAR, 2015-2016. – 216 S.
6. Religiya, Cerkva, suspil`stvo i derzhava: dva roky` pislya Majdanu (informacijni materialy`). – Ky`yiv: Centr Razumkova, 2016. – 44 s.
7. Ukrayina 2014: suspil`no-polity`chny`j konflikt i Cerkva (informacijni materialy`). – Ky`yiv: Centr Razumkova, 2014. – 27 s.

Vitali Dokash

Religious Network of Ukraine in the Context of Sociological Criteria of Measurement

The article analyzes the religious network of Ukraine and the possibilities of the material basis of denominations to secure the spiritual needs of believers and visit the temples of citizens.

Collective analysis of the existing material base of the Religious Network and individual denominations is conducted in comparison with 2012 and 2016.

The research is based on the statistics provided by the Department of Religious Affairs and Nationalities of the Ministry of Culture of Ukraine.

The analysis of the religious network, its main components, the level of provision of religious buildings and personnel of ministers is based on the classification given by the Department.

The article analyzes the separate classes of religious groups and the currents that are included in them.

The logic of the study is structured in such a way as to provide a detailed analysis of some of the most numerous and widespread religious associations in Ukraine, as well as of the individual areas within them.

The Orthodoxy and its numerous directions, such as the UOC, UOCCP and the UAOC, are analyzed in detail, since they are traditional for Ukraine and make up more than half of the nationwide network. It is predicted that Orthodoxy will remain in Ukraine in the future as the dominant religious area, constantly increasing its network.

The structure of the religious network of Protestantism is also analyzed, which today accounts for almost one third of the national indicator; The network of associations such as ECB and HVCE, which is the most numerous among other denominations, has been analyzed.

The analysis of the status and tendencies of the structure of Catholicism in its two main directions was conducted: LCU and UGKU. It concludes that, unlike Orthodoxy, they are in a latent state of development.

A comparative analysis of the development of the religions of national minorities: Islam and Judaism is made, it is concluded that their network not only does not increase, but decreases, first of all, Islamic organizations due to the annexation of Crimea.

The analysis of statistics of non-religious entities that have not been developed in Ukraine and a number of small religious organizations is provided.

The author suggests his arguments regarding the criteria for classification of religious areas provided by the Department.

Key words: religious network, religious organizations, communities, missions, fraternities, religious buildings, clerics, Sunday schools, religious institutions.

Надійшла до редакції 1.09.2017 р.